

35. Vývoj peněžitého oběhu. Vzájemné poměry peněžitých soustav (zvláště zlatých a stříbrných měn).

Původ peněz sluší hledati v potřebách směny, v naléhavé nutnosti, aby se našlo, všeobecně uznávané měnidlo a tím zároveň *společenské měřítko hodnot*, kterého by co nejdříve se mohlo používat. *Peníze ve své hlavní funkci jako platidlo zákonné* jsou původu mnohem *pozdějšího*. Namnoze v těch zemích, kde státní moc při rozhodování o hmotných poměrech obyvatelstva jest slabá, *dosud není* všeobecně ustálených *platidel* (s nuceným oběhem).

Tak tomu je v *Číně*, kde peníze státem ustanovené jsou v oběhu pouze pro menší směny, kdežto všeobecným měnidlem jest stříbro. Stříbro to však nepřijímá se tam při směnách podle svého státního rázu, nýbrž dle své váhy ryzí. *Zákonem ustanovených* peněz stříbrných není! Směňuje se tam tedy zboží za zboží, totiž jakékoli zboží za váhu ryzího stříbra. V *Číně* platební funkce peněz státních (ražených) jest tedy silně omezena (na drobné měděné mince).

Podobně ve středověku nebylo všeobecně platných peněz ani na území téhož státu, nýbrž peníze ražené platily jen v úzkých hranicích jednotlivých území a musily se směňovati s velikými obtížemi a ztrátami, — nebo což je totéž — s velikými zisky směňovatelů

že by peníze jakékoli byly schopny udávati hodnoty statků nebo výkonů lidských. Hodnota (individuální) je mu vůbec neměřitelnou veličinou psychickou, kterou nelze nijakou hmotnou věcí vystihnouti. To je správné jen potud, pokud mluvíme o hodnotách individuálních. *Ale o těch v národním hospodářství se nejedná*. Hodnoty společenské, které se navzájem vyměňují ve zcela určitých hmotných poměrech (v kilogramech, metrech kaloriích, kilowatech, meterkilogramech atd.) a převádějí se *na stejné vyjadřované ceny*, jsou určitými *smysluplnými veličinami* a nikoli snad *psychickými dojmy pouze*. Jestliže Liefman tvrdí, že statky a služby lidské nekupují se pravidelně penězi, nýbrž že jsou to důchody, kterými se úkojných prostředků nabyvá, nevyvrací se tím přece nikterak, že *peníze zároveň jsou mírou pro důchody samy* a že jak důchody v celku, tak i jednotlivé společenské hodnoty, z nichž se skládají, v penězích skutečně se měří (oceňují) i za peníze se směňují v určitých poměrech velikostních.

Další námítka *Liefmannova* jest, že samy peníze nejsou nyní v moderní době už hmotnými věcmi, které byly určeny za platidlo, že totiž penězi nejsou ani mince ani papírové listiny (bankovky, státní pokl. poukázky atd.). Skutečným měnidlem, že jest pouhá *početní jednotka* (Rechnungseinheit), a že většina všech směn se provádí v (běžných) účtech, nebo směnkami a jinými úvěrními papíry a že v podstatě se směňují důchody (jich částí) za zboží a za výkonů lidí. To je sice správné, ale tím přece není řečeno že ona *početní jednotka* (dolar, libra sterlingu, frank, marka, koruna atd.) *byla by nějakou veličinou pouze psychickou hmotnou neměřitelnou*, nýbrž i ta početní jednotka *musí mít nějaký upevněný hmotný základ*, tedy musí být *směnitelna za určitou všem pochopitelnou hmotnou hodnotu společenskou*, sice by bez takového hmotného základu byla zcela vratkou, stálým velikým proměňám podrobenou mírou; početní jednotka peněz nehodila by se k pravidelnému tak spolehlivému směňování jak je to možné, když zůstává v určitém pevném vztahu k hmotnému zboží (ua př. 10 frs. = 2·93 g ryz. zlata nebo 1 dolar = 1·505 g ryz. zlata atd.).

Je pravda, že většina platů se kompensuje (vyrovnává, vyvažuje) a že také směny nedějí se po většině za skutečně hmotné peníze, nýbrž že se jen v penězích sčítají. Ale rozdíl na konci přece nutno vyrovnávati hmotnými věcmi nebo hmotnými penězi a také není hostejno, jaké hmotné základy početní jednotka má, zdali se počítají důchody snad na kilogramy obilí nebo na gramy zlata nebo na jiné společenské hodnoty. Zvláště je to důležité při směnách mezinárodních. Než ani ve vnitřním obchodě není možná početní peněžní jednotka bez pevných určitých *vztahů hmotných*, nemá-li stále kolísati.

(penězoměnců). Ve středověku skoro každé větší město razilo si své mince, ano i jednotlivci (majitelé dolů) mohli vydávati své ražené peníze. Peníze ty arci nemohly míti obecné platební moci a přijímaly se tedy v obchodě dle svého obsahu ryzího drahého kovu (zlata nebo stříbra). Ani tam, kde panovníci větších států sami dali raziti mince jako zákonné platidlo, neměli peníze ty obecné důvěry, jelikož se práva toho napořád zneužívalo k zlehčování mincí. Stav této nejistoty trval v mnohých státech až do 18. století. Platební ustálená funkce peněz vyvinula se teprve v novověkých rozsáhlých státech západní a střední Evropy, a to poměrně dosti pozdě.

Až dlouho do nového věku si při úplné roztržštěnosti všelikých peněžitých soustav pomáhali — (zrovna jako v Číně je tomu dosud) — naturálními směňami. Pokud se k tomu používalo drahých kovů, nerozhodoval při obchodních směňach peněžitý ráz, nýbrž ryzí váha kovu. Aby se uspořilo zbytečných směň a doprav, všeobecně se vedle toho vžilo používání úvěru k vykonávání platů. (Odtud známá funkce tržních a obchodních směnec i jiných cenných papírů obchodních ve spojení s bankovní živností směnářenskou — „*kampsorů*“ —).

*

Penězi k různým funkcím způsobilými původně se mohlo státi všeliké zboží všeobecného užívání, které se dalo lehkou směňovati, lehkou přepravovati i dobře uschovávat. Původně to bývaly také věci denní potřeby; na primitivních stupních kultury na př. i hotové pokrmy (ryžová kaše ve Vých. Indii; čočovice za kterou dle biblického vypravování prodal Esau své prvorozenství; datle a jiné plody atd.).

Velmi silně se rozšířily v zemích zemědělských *peníze obilní*. Než i jiné potraviny, plody i výrobky z nich bývaly penězi. Tak k peněžitým úkonům používá se dosud v krajích tropických bananů, datlí, kakaových zrn, čaje; jinde opět oleje, vonných mastí, lněného plátna a jiných textilií atd.

Také ostatních často potřebovaných věcí, — zvláště ozdobných, — se používalo za peníze. Na př. soli, mušlí (kauri), skleněných perel, jantaru a jantarových ozdob, sloních klů, pštrosích per, všelikých vzácnějších nerostů a jiných podobných drahocenností.

Po ochočení zvířat a všeobecném jich rozšíření v domácnostech stal se domácí dobytek velmi váženým, lehkou směňitelným i dopravitelným statkem a užívalo se buď jeho samého nebo zboží od něho nabytého k výměně a místo peněz. Zámožnější národové kočovní, ale i kmeny usazené již v pevných sídlech uznávali dobytek a statky jím poskytované za vhodné k všeobecnému směňování. (Vedle samého dobytka byly to zvláště kůže a kožešiny, které nabývaly povahy peněžité.) Dobytek si svou peněžitou funkci udržel napořád až do dob, kdy už byly běžné kovové peníze, i kdy už sám stát jal se upravovati platební funkci peněz (při trestních sazbách, pokutách, při berních, při náhradách škod atd.).

Od peněz těchto, které jako statky dobře se hořily k vyživování i k jiným denním nebo běžným potřebám, pokročilo se konečně k mnohem dokonalejším penězům stálejší povahy, lehčeji směňitel-

ným, které ke společenské úpravě i k všeobecnému uznávání byly nepoměrně vhodnější — totiž *k penězům kovovým*.

Kovy mají proti jiným statkům výhodu skoro *úplné stejnorodosti a zastupitelnosti* a dají se udržeti v oběhu ve stejné jakosti. Také jich všeobecné používání podporovalo jejich peněžitou funkci. Zprvu byly penězi kovy méně vzácné všeobecně uznaného užitku, jako železo (u Spartanů), měď i různé bronzy (u Římanů a Gallů) atd. Na konec však ovládly *kovy vzácné* pro své vynikající přednosti i pro svou snadnou upravitelnost za platidlo.

Nesmíme si však úpravu peněz se strany lidské společnosti (se strany státní) představovati hned dokonalou a přesnou, jako je tomu v moderních říších. Dříve napařád státní moc (panovníci) všimla si oběhu peněžitého pouze ze zjištěných důvodů, aby se právem raziti peníze obohacovala.

Peněžité různé soustavy trvaly vedle sebe a jejich poměr navzájem byl udáván velmi hrubými, jen přibližnými vztahy ještě tenkrát, kdy občas už byla stanovena zákonná platidla, ba až do nejnovějších dob (do století osmnáctého). Tak bylo ve starém Římě určeno, že vůl = 10 ovcím = určitému počtu měděných peněz. Ve středověku za doby frankých Karlovců (v 9. století) bylo ustanoveno, že 1 solidus (zlatá mince byzantského rázu) = 1 ovci = $\frac{1}{8}$ vola.*)

Státní úpravy platidel, jak už častěji bylo naznačeno, zmocnili se zjištní panovníci, aby se obohacovali zlehčováním a zhoršováním mincí na úkor poddaných nebo aby ulehčili svým platebním závazkům. Tehdy nerozumělo se ještě veliké sociální důležitosti ustálených peněz. Také zhoršování peněz nemělo těch osudných důsledků jako by tomu bylo nyní, pokud veškeré ukojování potřeb dalo se napařád v soběstačných omezených domácnostech neb v uzavřených menších okrscích bez podstatného sprostředkování peněžitých cen, kdy peněžité směny byly omezeny neb pouhou výjimkou.

Jak postupně se peníze zlehčovaly jest určité kvantitativně prokázáno v historii anglických peněz (které poměrně nejmírněji byly zhoršovány). Z Towerské libry = asi 396 g stříbra standardového (jakosti $\frac{222}{240}$) tedy asi z 366 g ryzího stříbra bylo za Viléma I. (Dobývatele) raženo 240 d (pence), za Eduarda I. 243 d, za Eduarda III. 270 d až na konec jeho vlády 300 d, za Jindřicha IV. 360 d, za Eduarda IV. 450 d, za Jindřicha VIII. 502 $\frac{1}{2}$ d, za Alžběty na počátku její vlády 675 d a na sklonku jejího panování už 697 $\frac{1}{2}$ d.

Byla tedy postupná ryzí váha stříbrných shillingů (12 pencí) takováto asi: 1. 18·4 g, 2. 18·3 g, 3. 16·3 g, 4. 14·7 g, 5. 12·2 g, 6. 9·8 g, 7. 8·7 g, 8. 6 $\frac{1}{2}$ g, 9. 6 $\frac{1}{3}$ g, [Nyní jest ryzí váha shillingu — arci jako mince drobné — jen 5·231 g.]

Mnohem horší zlehčování bylo v jiných státech, které jak už bylo řečeno, trvalo až do století osmnáctého (ještě pruský král Fridrich Veliký zlehčoval za sedmileté války pruské stříbrné mince). U nás i do Karla IV. si v té příčině stěžuje trpce Toma ze Štítného.**)

*) Na užívání různých simultánních platidel ukazuje také poplátek knížectví českého do Němec stanovený na 500 hřiven stříbra a 120 volů, který později zaměněn byl v rytířské služby českého knížete nebo jeho oděnců.

**) Viz Kaizlovu „Fňlanění vědu“.

V Německu marka, která naposledy měla váhy (jako kurantní mince v dolaru) $5\frac{2}{3}$ g ryzího stříbra (čili 6·1728 g hrubé váhy) (tolar = 3 markám = $16\frac{2}{3}$ g ryzího) původně vážila tolik, co udává její jméno, totiž hřivnu (mark) čili měla asi 40násobnou váhu. Francouzský *frank* nebo *livre*, nyní vážící 5 g hrubého stříbra, měl původně váhu skutečné libry, tedy jistě více než 50násobnou, atd.]

Toto zlehčování mincí sice v nové době přestalo, ale *znehodnocování peněz proto ani v moderních dobách nepominulo*. Dálo se však nenápadnějším, ale za to radikálnějším způsobem (až k úplnému znehodnocení) a rychlejším tempem, totiž zhoršováním a *devalbaci papírových peněz*.

Drahé kovy mají zvláštní přednosti jako peníze státkové povahy (materiální). Jsou dokonale zastupitelné, *neproměnlivé hmotné jakosti*, při čemž nepodléhají téměř žádným vlivům fyzikálním ani chemickým. [I když se mění vlivem jistých řídkých reagentů, dají se poměrně lehkými a nenákladnými pochody chemickými ze sloučenin nebo nebo amalgamických směsí vybaviti.] Jsou lehkou přenosné a bez patrných výloh při dopravě. Zvláště je to zřetelné při zlatě, jehož 1 dm^3 (= liter) ryzího obsahu má váhu asi 19·3 kg a při tom ohromnou cenu skoro 66·500 frs. Cena 1 mil. frs. jest obsažena skoro již v 15 dm^3 ryzího zlata, které váží ovšem asi 290 $\frac{1}{3}$ kg (ryzí váhy).*) Ale i stříbro je lehkou přenosné a z těch důvodů by se náklady dopravními jeho cena také nepříliš měnila. *Ovšem je zlato mnohonásobně přenosnější než stříbro*. K tomu dlužno povážiti, že hodnota (cena) zlata a zvláště stříbra v dřívějších stoletích byla několikanásob ještě větší než nyní.

Oba dva kovy stříbro i zlato jsou *velmi lehkou tvárné* a dají se tedy k peněžitému sloužitím náramně snadno přizpůsobiti; lze je raziti v libovolných hodnotách. V tom směru ovšem zlato ke směnám malých hodnot bylo vždy nevhodné, jelikož je příliš drahé a proto stříbro nikdy nemohlo býti ze služeb peněžních zcela vytláštěno.***) Stříbro i když přestalo býti kovem, jehož hodnotou by se jiné hodnoty měřily, zbyla úloha mincovního kovu výpomocného. Pro zcela malé hodnoty se však ani stříbro nehodilo a bylo nahrazováno niklem, bronzovou směsí, mědí a jinými méně cennými kovy. Libovolná dělitelnost a tvárnost drahých (i jiných) kovů dovolovala voliti jakékoli větší i menší obnosy hodnot a proto jimi se vystihují hodnoty kterékoli výše velmi snadno i dostatečně přesně.

Drahých kovů ode dávna bylo již všeobecně i mnohostranně potřebováno a byly oblíbeny i tam, kde jich neuzívali k peněžitému funkci (jako tomu bylo v amerických domorodých civilizacích). Také jejich

*) Hrubá váha 1 mil. frs. ve zlatě je asi 322 $\frac{1}{2}$ kg a zaujímá (podle průměrné přimísené mědi) něco přes 18 dm^3 . Ražený 1 m^3 zlata hrubého ($\frac{1000}{1000}$ jakosti) má váhu přibližně asi 18·600 kg a cenu přes 57 $\frac{1}{3}$ mil. frs. Taková cena dala by se snadno převézt v jediném pevnějším železničním vagonu. Parí loď prostředního rozsahu mohla by vézt lehkou 3000 tun ryzího zlata (v raženém hrubém kovu by to nezaujalo ani 180 m^3), které by mělo ceny přes 10·000 mil. frs. Pro nebezpečí ztráty se ovšem nikdy takové ohromné ceny jediné lodi nesvěrují.

**) Množství 1 g zlata hrubého má cenu 3·10 frs. nebo 2·504 sh přibližně 2 $\frac{1}{2}$ sh a mince 1-gramová byla by již technicky velmi obtížným dílem a prakticky zcela neupotřebitelná. Ve Spojených státech razili sice zlaté dolary ve váze hrubé 1·672 gr. = 5·18 frs., ale mince ty jsou pro oběh příliš nepatrné a jsou nezpůsobivé ke kolování.

snadná poznatelnost a obtížné falšování tomu napomáhaly; dají se lehko od ostatních kovů nedrahých rozeznati, (zlato svou vahou, stříbro svým zvukem a oba kovy svým leskem). Zlato a stříbro jsou kovy vzácné a tím tedy jest jim poměrně vysoká hodnota zabezpečena. Ovšem vzácnost jich není zase přílišná jako u kovů jiných, na př. u platiny nebo ještě vzácnějších kovů málo se vyskytujících (iridia, urania atd.). Hojnost zlata a zejména stříbra byla přece taková, že během dob jich hodnota jistě velmi patrně a stále poklesávala. Ale poklesávání hodnoty bylo pouze poněkud, jelikož se jich stále více potřebovalo i používalo jak ve službách peněžních tak i v různém zpracování průmyslovém (zvláště ve zlatnictví a ozdobnictví). Jich hodnota se zmenšuje nutně, jelikož rostoucí množství dobývané stále zvětšuje od věků již nashromážděné zásoby jejich, při čemž opotřebování proti přirůstajícímu množství jest celkem nepatrné.

[Opotřebení jest v oběhu peněžním buď otrěním nebo jistými nenahraditelnými ztrátami i také užitím v průmyslu, ale všechny tyto ztráty jsou nezávažné vůči velikým poměrně množstvím, které ročně se vytěží]. Proti zvětšeným zásobám zlata (a dříve i stříbra) zajisté rozšířilo se také jeho upotřebení jak ve službách peněžních, tak i v průmyslu; ale pravděpodobně nepotřebovalo se tolik více drahých kovů, kolik jich věkovým ležením stále přibývalo.

Jaké jsou asi světové zásoby drahých kovů, pro to rozhodná jsou velmi důležitá data o jich vytěžení od objevení Ameriky. Před objevením Ameriky bylo zlato a stříbra dosti pořádku, zvláště to platilo o zlatě, jehož naleziště ve starém světě se tehdy považovala skoro za vyčerpaná. [V Evropě se zlato skoro netěžilo ke sklonku středověku; pouze skrovné těžení bylo v Solnohradsku].

Od sklonku století 15-tého až do poloviny století devatenáctého (tedy od 1493—1850 bylo vytěženo zlata přibližně na $4\frac{3}{4}$ mil. kg a sice velmi nestejným rozdělením na jednotlivá období.*)

*) Podle Soetbeera (jehož dat je zde použito až do r. 1890, kdežto od roku 1890 jsou vzaty údaje dle zpráv amerického ředitele mincovny), bylo vytěženo v době 1493—1600 (za šestnácté století) 755.000 kg zlata (asi $\frac{3}{4}$ mil. kg) (skoro rovnoměrně kolem 7.000 kg ročně, difference ročního těžení byly pouze od 5.500 kg do 8.500 kg). Ve století 17tém vytěženo bylo 912.000 kg (od průměru ročního něco přes 8.000 kg až asi do 11.000). Ve století 18tém bylo dobyto 1.899.000 kg (od průměru ročního skoro 13.000 kg až téměř 25.000 kg; nejvíce se těžilo kolem polovice 18. století). Na to v první polovici století 19tého (1801—1850 incl.) vytěžilo se 1.185.000 kg z čehož na poslední desetiletí samo (1841—1850) připadlo by blízko polovice toho množství: 548.000 kg (následkem objevení rýžovišť kalifornských). — Tato množství sečtena dají skoro přesně $4\frac{3}{4}$ mil. kg. (Těžení obnášelo asi $1\frac{1}{4}\%$ nabytých zásob prům. ročně od 1841—1850, kdežto před tím sotva $0\frac{4}{10}\%$). — Pro následující desetiletí vyšínulo se pak těžení:

	průměrný roč. přírůstek k zásobám dosavadním
1851—1860	na 2'006 mil. kg přes $3\frac{1}{2}$ procent.
1861—1870	1'900 " " asi $2\frac{1}{2}$ "
1871—1880	1'732 " " " 1'8 "
1881—1890	1'624 " " sotva $1\frac{1}{2}$ "
1891—1900	3'162 " " asi $2\frac{1}{3}$ "
1901—1910	5'692 " " " $3\frac{1}{3}$ "
1911—1915	asi $3\frac{1}{2}$ mil. kg " " $3\frac{1}{3}$ "

Obrat podstatný v těžení zlata nastal po roce 1840, do kterého roku odhadovalo se nabyté množství zlata (od objevení Ameriky) pouze na 42 mil. *kg*. Od polovice století 19-tého jsou množství těženého zlata proti dřívějším zásobám přímo obrovská. Vytěžilo se totiž za 40 let v druhé polovici století 19-tého (od 1851—1890) přes $7\frac{1}{4}$ mil. *kg*, t. j. 153% toho množství, co za předešlou dobu delší $3\frac{1}{2}$ století (1493—1850) před tím [a za půl století od 1841 do 1890] vytěženo 781 mil. *kg* asi 186% toho množství, co za téměř sedmeronásobnou dobu dřívější (od 1493—1840)].

Největší výtěžky zlata byly však teprve zrovna v uplynulém čtvrtstoletí předválečném (1891—1915): asi $12\frac{1}{2}$ mil. *kg*, t. j. za to čtvrtstoletí *znatelně více* se vytěžilo (asi 104%) nežli za celou dobu téměř čtyřstoletou od objevení Ameriky až do r. 1890.

To je ovšem vzrůst zlata nejvyšší překvapující, který jistě se musil projevovati na hodnotu jeho asi tím směrem, že klesala proti dřívějším dobám. Zajisté při tom též potřeba zlata, zvláště v oběhu peněžitém silně stoupla, ale skoro bezpečně vzrůst potřeby a poptávky po zlatě v posledním čtvrtstoletí (neb i v posledních třech čtvrtích století) nebyl tak náhlý, jak rychle mezitím jeho množství přirostlo. [Výtěžků zlata přibylo za tři čtvrti století od (1840 do roku 1915) téměř čtyřnásob než za 350 let po objevení Ameriky].

Trochu odchylný od toho byl postup v těžení *stříbra* za tyto doby. Od objevení Ameriky až do r. 1850 odhaduje se výtěžek stříbra na téměř 150 mil. *kg*,*) kdy zrovna po první čtvrti století 19-tého těžení to ochablo. Počátkem druhé poloviny století 19-tého zvedlo se těžení stříbra teprve na onu výši, na jaké bylo po roku 1800. Na to od r. 1861 jeho těžení sice silně vystouplo, ale během čtyř desíletí (1851—1890) přece poměrně značně méně stříbra přibylo nežli zlata. Přírůstek stříbra byl za 40 let těch stěží $74\frac{1}{4}$ mil. *kg*, sotva 50% ($49\frac{1}{2}\%$) toho množství, které bylo vytěženo od objevení Ameriky do poloviny století 19-tého, kdežto množství vytěženého zlata přibylo v téže době o 153% . [Od objevení Ameriky (za půllétiho století) do r. 1840 bylo vytěženo stříbra asi 142 mil. *kg*, po tom za půlstoletí

*) Také pro stříbro jsou tytéž prameny statistických údajů co pro zlato. V letech 1493—1600 byl celkový výtěžek 22,834.000 *kg*, (který se postupně zvětšoval od 47.000 *kg* až do 420.000 *kg* průměrně ročně). — Ve století 17tém bylo vytěženo 37,234.000 *kg*; tehdy naopak od počátku toho století až do jeho konce výtěžek postupně klesal od 420.000 *kg* až asi do 340.000 *kg* ročně. Ve století osmáctém se vytěžilo 57,035.000 *kg* a sice postupným stálým zvyšováním asi od 360.000 *kg* na počátku až do 880.000 *kg* konci století. — V první polovině století devatenáctého výtěžek poměrně málo vzrostl, přibylo za 50 let 32,923.000 *kg*; největší byl přírůstek počátkem (879.000 *kg* ročně). — něco přes $\frac{3}{4}\%$ průměrně ročně, nejmenší kolem první čtvrti století (460.000 *kg*, jen asi $\frac{1}{16}\%$ ročně). — Do roku 1850 tedy se vytěžilo $149\frac{1}{2}\%$ mil. *kg*, čili okrouhle 150 mil. *kg*.

		průměrně ročně přibylo k dosavadním zásobám
Na to: od 1851—1860	8,906.000 <i>kg</i>	— $\frac{7}{12}$ procent
1861—1870	12,201.000 „	skoro $\frac{3}{4}$ „
1871—1880	22,098.000 „	sotva $1\frac{1}{4}$ „
1881—1890	30,760.000 „	„ $1\frac{1}{2}$ „
1891—1900	50,454.000 „	asi 2 „
1901—1910	56,575.000 „	„ $1\frac{7}{8}$ „
1911—1915	asi 34 mil. <i>kg</i>	„ $1\frac{1}{2}$ „

od 1841 do 1890 asi $81\frac{3}{4}$ mil. *kg*, tedy o $57\frac{1}{2}\%$ více, kdežto zlata za touž dobu přibylo o $185\frac{0}{0}$. — Do roku 1890 byl výtěžek stříbra sotva 224 mil *kg* a za další čtvrtstoletí (od 1891 do 1915) přibylo ho asi $140\frac{3}{4}$ mil. *kg*, tedy za posledního čtvrtstoletí vytěžilo se asi 68% toho množství, co bylo vytěženo téměř za čtyři století od objevení Ameriky až do r. 1890. Ale ani tento celkem značný přírůstek stříbra nevyrovnává se zdaleka poměrnému vzrůstu zlata, kterého za čtvrtstoletí 1891—1915 přibylo o 104% více, než za čtyři století před tím.

Jak se navzájem měnila množství vytěženého zlata a stříbra, zvláště od počátku 19. století až do světové války, i jak se poměr vytěženého množství obou kovů navzájem utvářel, lze viděti z této tabulky:

O d o b j e v e n í A m e r i k y	bylo vytěženo mil. <i>kg</i> asi		na 10.000 <i>kg</i> vy- těženého stříbra připadalo doby- tého zlata <i>kg</i>	nebo na 1 <i>kg</i> zlata připadalo stříbra vytěže- ného <i>kg</i>
	zlata	stříbra		
[do konce r. 1700 . .	$1\frac{2}{3}$	60	278	36·0]
„ „ 1800 . .	$3\frac{7}{12}$	118	303	32·9
„ „ 1810 . .	$3\frac{3}{4}$	126	298	33·6
„ „ 1820 . .	$3\frac{7}{8}$	$131\frac{1}{2}$	295	33·9
„ „ 1830 . .	4	136	294	34·0
„ „ 1840 . .	$4\frac{1}{5}$	142	296	33·8
„ „ 1850 . .	$4\frac{3}{4}$	150	317	31·5
„ „ 1860 . .	$6\frac{3}{4}$	159	425	23·6
„ „ 1870 . .	$8\frac{2}{3}$	171	507	19·7
„ „ 1880 . .	$10\frac{2}{5}$	193	539	18·6
„ „ 1890 . .	12	$223\frac{3}{4}$	536	18·6
„ „ 1900 . .	$15\frac{1}{6}$	$274\frac{1}{4}$	553	18·1
„ „ 1910 . .	$20\frac{7}{8}$	$330\frac{7}{6}$	631	15·9
„ „ 1915 . .	$24\frac{1}{2}$	$364\frac{1}{2}$	672	14·9

Počátkem století 18tého bylo vytěžené množství stříbra — (počítají-li se množství jen od objevení Ameriky) — asi 36krát větší nežli výtěžky zlata. V následujících letech výtěžků zlata přibývalo již o něco více, takže počátkem století devatenáctého poměr vytěženého do té doby stříbra klesl asi na 33teronásobné (32·9teronásobné) dobytého zlata. V prvé polovině 19tého věku poměry ty mezi množstvím vytěženého stříbra a zlata se valně neměnily (celkové množství vytěženého stříbra kolísá skoro ustáleně mezi 33tero- až 34teronásobným zlata).

Teprve zrovna před polovinou 19tého století výtěžky zlata rostou mnohem rychleji nežli množství stříbra dobytého, co zvláště je nápadné kolem roku 1870, kdy už množství do té doby vytěženého stříbra kleslo pod 20teronásobné zlata. Také po r. 1870 do konce století nepřibývá stříbra ještě poměrně tolik co zlata, ačkoli už neklesá podíl stříbra proti zlatu tak nápadně jako ve čtvrtstoletí před tím (od 1845 do 1870). Na konci století 19tého byla váha vytěženého stříbra už jen asi 18teronásobná nežli váha zlata do té doby ziska-

ného. Již koncem devatenáctého a ve století dvacátém vzestup zlata jest zase mnohem mohutnější nežli u stříbra, takže za světové války koncem r. 1915 množství přibylého stříbra (od objevení Ameriky) bylo už sotva 15teronásobné nežli váha za tu dobu nabytého zlata.^{*)}

Za tři čtvrti století od roku 1840 do 1915 se poměry vzájemného těžení obou kovů tak podstatně proměnily, že celková vytěžená váha stříbra proti zlatu (počítaje od objevení Ameriky) klesla se 34teronásobného množství na stěží 15teronásobné. Stalo se stříbro proti zlatu postupně za tři čtvrti století 2 $\frac{1}{4}$ krát vzácnějším! (R. 1840 na 100 kg stříbra připadalo jen 2·96 kg zlata, kdežto r. 1915 na 100 kg stříbra bylo již 6·72 kg zlata a nyní 7·14 kg.)

Ale zcela naopak, než jak by působila množství vytěžená, proměnily se ceny stříbra a zlata navzájem. Vezmeme-li za základ tržní ceny stříbra v Londýně — [za 1 oz standardového stříbra v d (pence); penny jest $\frac{1}{240}$ libry sterlingu, což je váha zlata ryzího asi 30·51 miligramu] — jeví se průměry cen těch proti průměrům do té doby těžených vzájemných množství obou kovů takto:

v průměru let	průměrná cena stříbra v období	průměrné množství zlata dobytého proti 10.000 kg vytěženého stříbra	poměr cen těže váhy zlata ve stříbre
1801—1810	60·4 d ^{*)} —	asi 300 kg ^{*)} —	15·6
1811—1820	60·8 " (+ $\frac{2}{3}\%$)	" 296 " (— $1\frac{1}{3}\%$)	15·5
1821—1830	59·7 " (— $1\frac{1}{6}\%$)	" 294 $\frac{1}{2}$ " (— $1·8\%$)	15·8
1831—1840	59·9 " (— $\frac{5}{6}\%$)	" 295 " (— $1\frac{2}{3}\%$)	15·7
1841—1850	59·4 " (— $1\frac{2}{3}\%$)	" 306 " (+ 2%)	15·9
1851—1860	61·4 " (+ $1\frac{2}{3}\%$)	" 371 " (— $23\frac{3}{4}\%$)	15·4
1861—1870	60·9 " (+ $\frac{5}{6}\%$)	" 466 " (+ $55\frac{1}{3}\%$)	15·5
1871—1880	55·3 " (— $8\frac{1}{2}\%$)	" 523 " (+ $74\frac{1}{3}\%$)	17·1
1881—1890	47·2 " (— 22%)	" 537 " (+ 79%)	20·0
1891—1900	31·4 " (— 48%)	" 545 " (+ 82%)	30·0
1901—1910	26·2 " (— 57%)	" 582 " (+ 94%)	36·0
1911—1915	25·1 " (— $58\frac{1}{2}\%$)	" 649 " (+ 116%)	37·6

^{*)} Procenta udávají úbytek ceny stříbra, po příp. poměrný přrrost množství zlata proti stříbru vzhledem k době 1801—1810.

Z onoho sestavení cen stříbra a z proměn vzájemného množství zlata vzhledem k stříbru viděti, že proměny výtěžků zlata a stříbra navzájem nijak se neprojevovaly v cenách. Naopak ceny stříbra po r. 1870 se vytvořely zcela opačně, nežli jak by to bylo přiměřené poměrné jeho větší vzácnosti — (poměrnému menšímu těžení proti zlatu) — kdežto do r. 1870 se skoro nic neměnily, aťsi poměry těžební byly jakékoli. Tedy úvoj cen stříbra (poměr to hodnot mezi

^{*)} Do konce r. 1918 odhadovalo se množství vytěženého zlata přes 27 mil. kg a množství stříbra přes 380 mil. kg, tedy poměr vytěženého stříbra ke zlatu už jen asi 14:1.

zlatem a stříbrem) *byl naprosto jiný a úplná odchylný, než jak bychom to čekali musili podle poměrné vzácnosti stříbra vůči zlatu.*

Do roku 1870 (vlastně až do 1873) se ceny stříbra vůči zlatu měnily jen velmi nepatrně; odchylky nedosáhly (proti ceně, jaká byla počátkem století 19tého) ani plných dvou procent v obojím směru (buď nad nebo pod tehdejší cenou). Zlato proti stříbru si udržovalo přibližnou cenu asi $15\frac{1}{2}$ krát větší — (totiž 1 kg ryzího zlata měl cenu asi $15\frac{1}{2}$ kg ryz. stříbra) — skoro po celé tři čtvrtiny 19tého století. *Proti té dřívější stálosti cen v poslední čtvrti 19tého století a ve století 20tém cena zlata proti stříbru vzrostla náhle a velmi nápadně, ačkoli zlata touž dobou přibývalo nepoměrně víc než stříbra. Tedy při velké hojnosti zlata cena jeho vůči stříbru nápadně stoupala a to mimo vše očekávání; mnohem větší nabídka zlata byla provázena ohromným jeho zdražením proti stříbru.* [Poměrné množství zlata vůči stříbru od let 1831—1840 do doby 1911—1915 vzrostlo téměř 2·3krát, tedy skoro o 130% — ale cena zlata, které se tolik rozhojnilo, stoupla v téže době proti stříbru 2·4krát, skoro o 140%.]

Proměny cen zlata vůči stříbru se tedy nedají nijak pochopiti z množství těžených obou kovů. Naopak podle těžení bylo by nutno očekávati, že by klesaly ceny zlata a stoupaly ceny stříbra již od r. 1840, kdy prvně se objevila bohatá rýžoviště na zlato v Kalifornii a kdy později k tomu přibýly ohromné výtěžky zlata australského. Ke konci 19-tého století a ve století 20-tém nad obyčej hojně dolování na zlato v jižní Africe (v Záválsku a v sousedních zemích) i v ostatních dřívějších nalezištích (v Americe, v Australii, v Rusku, v Kanadě, Mexiku a j.) nezastavilo nikterak neustálé klesání ceny stříbra. Naopak zlato — čím hojněji a nápadněji ho přibývalo, — tím větší nabývalo ceny proti stříbru!

Vedle toho jest téměř nepochybně, že ani hodnota zlata se neudržela na téže výši, jakou měla asi před půl stoletím, nýbrž že jistě silně proti dobám dřívějším poklesávala. Zlata za 50 let (1866—1915) přibýlo ohromné množství asi $16\frac{5}{6}$ mil. kg, což je skoro $2\frac{1}{2}$ -krát více nežli ho bylo vytěženo před tím od objevení Ameriky do roku 1865, tedy za dobu 372 let, (téměř za $3\frac{3}{4}$ století předešlých). Toto rozhojnění, které ostatně již před tím po čtvrtstoletí trvalo (od r. 1841—1865) zmenšilo jistě vzácnost zlata a jeví se to také ve všech cenách. Všeobecné zdražení, které lze pozorovati ke konci 19-tého a počátkem 20-tého století jest jistě aspoň částečně způsobeno menší vzácností zlata a tedy menší jeho kupní mocí (ačkoli zjev drahoty nelze pouze přičítati klesání hodnoty zlata, jak se o tom podrobnějšími úvahami přesvědčiti lze).

Nelze tedy vysvětlovati pošnutí cen mezi zlatem a stříbrem z nabídky obou kovů, jelikož zlata bylo nabízeno stále a nepoměrně více než stříbra; a přece ceny jeho proti stříbru tak úžasně stouply. *Nutno proto vyložití je pouze poptávkou po obou kovech.* Hlavní poptávka jest zvláště pro funkci peněžitou, která od poslední čtvrti 19. století co nejrozhodnějším způsobem připadla zlatu. Většina kulturního lidstva vzdala se pro oběh peněžité dříve naporád oblíbeného a skoro výhradního stříbra, kterému zbyla pouze funkce výpomocná; používá se ho k notálním mincím pro drobný oběh.

V peněžních službách z obou drahých kovů nejdříve asi bylo užíváno zlata, jelikož se v přírodě vyskytovalo ryzí (v písečných náplavech čili v rýžovištích), kdežto stříbra se musilo nabývatí teprve dosti pracným a umělým dolováním. Jakmile však při pokročilejší kultuře lidé se naučili těžení hornímu, ustoupilo vzácnější zlato skoro úplně hojnějšímu stříbru. Proto již ku konci starověku stříbro pro peněžité úkoly zcela ovládlo a zlata jen pro veliké hodnoty v mezinárodním obchodu bylo užíváno. Zvláště značný byl odtok zlata do východních zemí asijských.

Ke konci středověku bylo zlato zcela vzácné; v Evropě se ho těžilo jen něco málo (v Solnohradsku) a ze zásob jeho dříve nabytých stále ubývalo opotřebením i odtokem do zemí mimoevropských. Stříbro, kterého se dosti těžilo ve střední Evropě (v Čechách, v Německu i jinde) a ve Španělsku, ovládlo tím naprosto v peněžitém oběhu. [Je to viděti také z názvů pro peníze. V jazycích románských slova pro peníze i pro stříbro jsou totožná: *l'argent, de l'argent*; i v němčině „versilbern“ proměnění ve stříbro značí tolik co zpeněžení, atd.] Tedy pro směňování hodnot i pro platební funkce a vůbec pro peněžní služby bylo používáno stříbra skoro výhradně až do druhé polovice 18. století. Zlato bylo jen kovem výpomocným, ačkoli od objevení Ameriky se ho počalo používatí stále hojněji, zvláště při hromadných směnách v mezinárodním obchodu.

Než ke konci století 18. již nastala v tom směru jistá změna. Popud vyšel z Velké Británie. Tam dlouhým obíháním a čilou směnou otíraly se značně stříbrné mince a také úmyslně byly zlehčovány (okrajováním, opilováním i jinak). Tyto zhoršené mince podle známého zákona, že *lepší peněz je vždy z oběhu vytlacován penízem horším*, působily ohromné nesnáze finanční správě anglické, která se marně snažila lepší, plné váhy mince stříbrné v oběhu udržovati.*)

Vůči těmto nesnázím konečně bylo stříbro v domácím oběhu anglickém nadceněno úmyslně, aby se stříbrné peníze napořád ze země nevyvážely, nebo netavily. Cena stříbra v polovici 18.-tého století byla na světovém trhu asi taková, že 1 kg zlata = 14³/₄ kg stříbra.***) Anglická vláda však dala raziti shillingy stříbrné v poměru

*) Když současně koluje dvoji druh peněz v zemi, z nichž jeden má skutečně větší cenu než druhý, a když oba druhy přece bývají při platech prohlašovány za rovnocenné, projeví se tato nesrovnalost tím, že při platech v zemi se výhradně používá peněz horších. Peníze lepší, které se doma nemohou svou vyšší plnou hodnotou uplatnit, se buď vyvážejí do ciziny, kde mají přirozeně větší cenu nežli peníze horší, nebo při zamezeném vývozu se uchovávají a zdržují tak od oběhu, nebo se roztavují. Následkem toho vždy záhy ovládne horší druh peněz úplně a lepší se přestává doma skoro naprosto užívatí. Všechna jiná ustanovení nebo trestní zakročování se ukázala vůči tomu úplně bezmocnými, ano, jsou s to jen, aby tento vývoj přímo urychlovala, jelikož lidé tím úzkostlivěji lepší druh peněz utajují a od oběhu domácího zdržují, čím důvodnější mají strach, že bez náhrady jim bude peněz horší vnucen za jejich peněz lepší.

**) Podle odhadů *Soetbeerových* udržovala se cena stříbra ve století šestnáctém na vysokém stupni proti zlatu, totiž 1 kg zlata = průměrně asi 11¹/₂ kg stříbra. To bylo dosti nápadné, jelikož od objevení Ameriky do konce století 16. bylo proti asi ³/₄, mil. kg zlata vytěženo téměř 23 mil. kg stříbra, tedy stříbra nad třicateronásobně zlata. Během století 17.-tého cena stříbra vůči zlatu pozvolna poklesávala od poměru 1 kg zlata = 12 kg stříbra až k poměru 1 kg zlata = 15 kg stříbra. Množství vytěženého stříbra od objevení Ameriky do konce 17.-tého století bylo

1 kg zlata = 14·28 kg stříbra. Kdyby tedy někdo byl shilling roztavil, byl by proti jeho domácí platnosti při skutečné tržní ceně stříbra ztrácel. V ražených shillincích dostal doma 1 kg zlata již asi za 14 $\frac{1}{4}$ kg stříbra, kdežto na trhu byl by teprve za 14 $\frac{3}{4}$ kg a později až teprve za 15 kg (i více) stříbra dostal 1 kg zlata. Tím stříbrné peníze ražené se již z Anglie nevyvázely. Cena stříbrných mincí v Anglii ovšem neklesala, třeba stříbro v nich mělo hodnotu menší, protože byly raženy jen jako mince drobné a pro ostatní oběh byly napořád při platech přijímány skoro výhradně peníze zlaté. *Takovým způsobem Anglie měla již ku konci 18-tého století měnu zlatou.* Toto rozhodnutí Anglie mělo v zápětí stoupání ceny zlata vůči stříbru a počátkem 19-tého století již byl asi 1 kg zlata = 15 $\frac{1}{2}$ kg stříbra (po případě bylo stříbro i o nějaký nepatrný zlomek lacinější asi v poměru, že 1 kg zlata = 15·65 kg stříbra).

Za tohoto stavu Napoleon I. ve Francii i zemích, kterými ovládal, tento poměr cen pevně uzákonil. Zavedl tak nazvanou *měnu dvojitou* podle přibližného poměru tehdejších cen zlata, že 1 kg zlata rovná se 15 $\frac{1}{2}$ kg stříbra. [Tento poměr jest dosud ve Francii, v Belgii, ve Švýcarsku a v Itálii, v zemích to t. zv. *latinské unie mincovní* udržován mezi kurantními mincemi zlatými a stříbrnými. Neboť z 1 kg zlata $\frac{900}{1000}$ jakosti razí se 155 dvacetifranků = 3100 frs a z 1 kg stříbra $\frac{900}{1000}$ jakosti raženo bylo 40 pětifranků = 200 frs, čili ze stejniny 200 frs. 15 $\frac{1}{2}$ = 3100 frs dostaneme, že 15 $\frac{1}{2}$ kg stříbra rovná se 1 kg zlata].

Důsledkem mincovních ustanovení, která přibližně přijata byla také v jiných čelných zemích evropských (v Nizozemí, v Německu a na severu u Skandinavců) i v Unii severoamerické — bylo, že u mincoven latinské Unie bylo soukromníkům volno v daném poměru proměňovati neomezeně jak zlato tak stříbro v zákonná platidla (ve franky). Tím cena zlata i stříbra téměř po celé tři čtvrté století se udržovala přibližně asi podle mincovních čísel francouzských s malými jen odchylkami, ať si těžení obou kovů navzájem jakkoli se pošinovalo. [Viz o tom předešlé přehledy o vzájemném poměru cen zlata i stříbra.]

Ovšem ani francouzská ani jiné podobné měny *nebyly* proto opravdivě *měnami dvojitými*, totiž měnou zlatou i stříbrnou zároveň. Toho nelze vůbec docílití, aby v mezinárodním obchodu *dva druhy statků mohly na delší dobu udržeti zcela pevný a nezměněný poměr svých cen.* Tak toho nebylo lze dokázati ani při stříbrě a zlatě navzájem. Přece však se ceny stříbra a zlata navzájem od onoho poměru Napoleonem stanoveného značněji neodchylovaly, pokud většina států civilisovaných užívala napořád peněz stříbrných. [Stříbro bylo

při tom asi 33-krát větší než množství zlata. Že stříbro si podrželo poměrně tak vysokou cenu vůči svému poměrně silně zvětšenému množství — stříbra bylo za to století vytěženo asi 41-krát více [na 37 $\frac{1}{4}$ mil. kg stříbra vytěženo asi 1 $\frac{1}{11}$ mil. kg zlata] — vysvětluje se právě tím, že bylo skoro výhradním kovem peněžním a zlato jen kovem výpomocným. Ve stol. 18-tém cena stříbra trochu stoupala až do předposledního dvacetiletí (od poměru 1 kg zlata = 15·2 kg stříbra do poměru 1 kg zlata = 14·7 kg stříbra), kdežto v posledním dvacetiletí o něco klesla (1 kg zlata rovná se 15·1 kg stříbra).

uznaným platidlem ve všech státech evropských se spořádanými financemi kromě Velké Británie, ale kromě toho bylo stříbro dávným měnidlem naporád skoro po celé Asii i v civilisovaných částech Afriky — ani Britské kolonie nevyjímaje — i v Unii severoamerické a románské Americe, pokud užívala peněz kovových].

Ceny stříbra od 1801—1873 se proti normální sazbě Napoleonem určené, že 1 oz standard. stříbra = 60·839 d^{*)}, měnily velmi nepatrným rozpětím, totiž nejnižší jen asi 2 $\frac{1}{2}$ ‰ pod tou sazbou (v době 1841—1850 a pak v roce 1871), po případě něco přes 1‰ nejvýše nad ní (v době 1851—1860), takže bylo možno je považovati v těchto mezích za dosti ustálené navzájem vůči sobě.

Různosti v oceňování zlata a stříbra se nejevily ani tolik v tržních sazbách pro oba kovy spíše *ve stálém různém proudění obou kovů do mincoven států*, které obojí kov volně soukromníkům razily v platné peníze (státy latinské Unie mincovní, Nizozemí, Spojené státy v Americe a j.) Když některý kov byl hojnější a oceňoval se na trhu níže nežli jak to stanovila úřední sazba, byl odevzdáván mincovnám; za to kov dražší ceněný byl taven a prodáván za cizí peníze tam, kde pro plné jeho oceňování nebylo překážek (kde proti nebylo úředních sazeb)^{**)}. Protože v době poměrně dlouhé od 1821—1850 stříbro bylo na trhu patrně lacinější, než jak je stanovil francouzský zákon, tlačilo se do Francie a zlato z ní stále odtékalo. Před rokem 1850 byl peněžítý oběh ve Francii následkem toho naporád ze stříbra, jen s dosti nepatrným množstvím zlatých mincí. Za to po roce 1850 až asi do 1865 bylo stříbro následkem přebohatého těžení zlata značně dražší a vytrácelo se do ciziny a peněžítý oběh ve Francii byl pak (od 1851—1870) většinou ze zlata.

To se projevilo až tísnivě pro drobný oběh francouzský, jelikož tehdy také franky a dvoufranky byly raženy v plné váze stříbra. Mince ty pak byly často taveny (také pro potřeby zlatnického průmyslu) a nedostávalo se jich pro drobný obchod. Proto musily se raziti drobné franky (a dvoufranky) stejné váhy sice, ale ve zhoršené jakosti (místo $\frac{900}{1000}$ pouze $\frac{835}{1000}$ jakosti, asi o 7 $\frac{1}{4}$ ‰ horší), které ovšem již bez ztráty nemohly býti taveny a do ciziny vyváženy.

Po válce německo-francouzské (roku 1871) vymínilo si vítězné Německo splácení veliké válečné náhrady (na tehdejší doby!) po většině ve zlatě a zlata toho užilo k zavedení měny zlaté po vzoru

*) Tato cena jest shodna s ustanovením, že 1 kg ryz. zlata = 15 $\frac{1}{2}$ kg ryz. stříbra, jak se snadno vypočte ze známého řetězce:

x d	1 oz stand. stříbra	$x = \frac{222 \cdot 24 \cdot 934\frac{1}{2}}{240 \cdot 15\frac{1}{2} \cdot 22} =$
240 oz st.	222 oz ryz. stříbra	$= \frac{222 \cdot 934\frac{1}{2}}{155 \cdot 22} = \frac{111 \cdot 186 \cdot 9}{31 \cdot 11}$
15 $\frac{1}{2}$ oz ryz. stř.	1 oz ryz. zlata	$= 20745 \cdot 9 : 341 = 60 \cdot 839$
22 oz r. zl.	24 oz stand. zlata	
1 oz stand. stříbra	934 $\frac{1}{2}$ d	

**) Úředních sazeb nebylo pro vzájemné hodnoty zlata a stříbra v Anglii. Ve Spojených státech bylo zlato proti stříbru nadceněno, vzhledem k poměru ve Francii stanovenému asi o 3‰. To by bylo způsobovalo odliv stříbra a příliv zlata do Unie. Ale tehdy za občanské války a po ní po r. 1861 měli v Americe měnu papírovou. Proto neměl tento zákonitý poměr vlivu na zásoby drahých kovů v Americe.

Velké Britanie. Při tom v Německu zamýšleli téměř najednou zbaviti se velkého množství kolujících stříbrných mincí prodejem. Toto velké množství stříbra najednou na trh vržené při značně zvýšeném současném jeho těžení způsobilo ohromný tlak na jeho ceny. [Kdežto v období 1851—1860 přibýlo k dotud vytěženému množství stříbra sotva 6⁰/₁₀₀ a v období 1861—1870 byl přírůstek vytěženého stříbra již asi 7³/₄⁰/₁₀₀, přirostlo v období 1871—1880 k tehdejší již dosti velké zásobě téměř 13⁰/₁₀₀.]

Stříbro silně již znehodnocené tlačilo se pak do Francie a jiných států, kde mu podle mincovních sazeb byla přikládána vyšší cena a hrozilo úplně zaplaviti francouzský peněžní oběh a vypuzovalo zlato, které mělo míti stále jen hodnotu 15¹/₂ kg stříbra za 1 kg zlata. Každý si mohl podle toho poměru zaopatřiti francouzská platidla ražením kurantních stříbrných pětifranků, které mincovny latinské Unie stále byly povinny vydávati podle sazby, že 40 pětifranků = 1 kg hrubého (⁹⁰⁰/₁₀₀₀) stříbra.

Proti tomu počalo se nedostávati požadovanějšího zlata (od Německa, Anglie, ale i od Spojených Států v Americe, které také zaváděly současně oběh zlatých dolarů a sice v poměru, který byl stříbru značně nepříznivějším: 1 kg zlata = téměř 16 kg stříbra). Přibývalo ho totiž po roce 1870 volněji: v období jediného desetiletí 1851—1860 přibýlo zlata přes 42⁰/₁₀₀, v období 1861—1870 už jen 28⁰/₁₀₀ a v období 1871—1880 pouze o 20⁰/₁₀₀. Proto odmítané stříbro hrnulo se do Francie a poptávce po zlatě ani dosavadní zvýšené těžení jeho nemohlo už postačiti a tedy ze zásob francouzských odplývalo zlato stále do ciziny. Tento odtok zlata silně podporovaný přítokem stříbra pohnul záhy francouzskou vládou i vlády podobně postižených států, aby přijímání stříbra v mincovnách k ražení zákonných peněz omezily a pak je úplně zastavily. [Uzavření mincoven francouzských a v latinské mincovní Unii pro ražení stříbra stalo se r. 1875.]

Tím stříbro, které také mincovny na vlastní účet přestaly raziti, bylo fakticky z peněžního volného oběhu v zemích latinské Unie mincovní a v Nizozemí vyloučeno. Poptávka po stříbre omezila se pak hlavně na Východní Indii, na ostatní Východní Asii, Afriku i na Mexiko, kde byly měny stříbrné. Cena takto odmítaného stříbra klesala tím více, jelikož i zásob jeho poměrně dosti přibývalo (třebas zdaleka ne tolik jako zásob zlata).

Klesající cena stříbra dosáhla však brzy úrovně znehodnocených papírových měn rakousko-uherské a později ruské, ano i španělské a j. a nezastavila se ani na té úrovni, nýbrž když v Rakousko-Uhersku i v Rusku bylo ražení stříbrných mincí na účet soukromníků a brzy na to i na účet státní zastaveno, byla cena stříbra obsaženého ve stříbrných zlatnících i ve stříbrných rublech značně nižší nežli cena peněz papírových v měnách rakousko-uherské a ruské.

Následkem rychle klesající ceny stříbra trpěly však velice země s měnou stříbrnou, jakými především byly Východní Indie a Japonsko. Proto rozhodly se tyto státy odstraniti měnu stříbrnou a zavést měnu zlatou. Ale k téměř kroku již před tím odhodlalo se i Rakousko-Uhersko a později na to Rusko i Itálie, která svou papírovou měnu zase vši mocí hleděla změnití ve zlatou. Konečně ve dvacátém století

i Mexiko,*) Siam a některé evropské kolonie v Africe (německé) vyměnily stříbrnou měnu za zlatou a tím jednak poptávka po zlatě stále stoupala, kdežto potřeba stříbra stále se menšila při dosti silném a neslábnoucím rozhojňování jeho zásob těžením.

Stříbro jako valutární kov zůstalo omezeno nyní na francouzskou Indočínu a britské kolonie na poloostrově malackém, pak na Čínu (ještě v některých zemích afrických jako v Habeši a v sousedství a v Arabii.) [Nejvíce stříbra užívá se dosud v Číně, kde však není vůbec žádných zákonitých platidel, nýbrž stříbro jest pouhým měnidlem a vyměňuje se prostě dle své váhy (a jakosti), ať si je raženo či neraženo.] Kromě toto stříbru ovšem zůstal výpomocný úkol ve službách peněžních; užívá se ho k mincím drobným i vůbec k mincím notálním a to velmi hojně ve všech zemích. Tak skoro celý kovový peněžní oběh Východní Indie je uhrazován stříbrem, ačkoli je tam měna zlatá. (V podstatě jest to měna anglická.)

Právě vývoj a posínutí cen mezi stříbrem a zlatem dokazuje nejpádněji, že drahé kovy jak zlato tak stříbro nemají vlastní své hodnoty, která byla by neodvislá od poměrů peněžitého oběhu, nýbrž že hlavní, *nejpodstatnější původ hodnoty drahých těchto kovů kotví zrovna v jejich peněžní funkci.* Dokud bylo hlavně stříbro peněžním kovem a pokud mocí měnných zákonů francouzských a jiných států byla možnost v jistém určitém poměru je vyměňovati za zlato, udržovala se přibližná (ovšem nikdy ne naprostá) rovnost ceny jeho v souhlase s určitou vahou zlata (1 kg zlata = 15 $\frac{1}{2}$ kg stříbra). To platilo až na malé úchylinky skoro po celé tři čtvrti století 19-tého a poměrem tím jen málo hnul velmi odchylný vývoj ve výtěžcích obou kovů.

Jakmile však stříbro přestalo býti kovem, jímž by se mohlo také in natura platiti a jakmile se ho nedalo už neomezeně používati k zákonným platům ve většině civilisovaných zemí, klesala nezadržitelně cena jeho vůči zlatu, jež stalo se všeobecným mezinárodním platidlem. Zlata přibývalo mnohem silněji než stříbra a poměrné množství zlatých zásob k stříbrným nepřetržitě stoupalo od $\frac{1}{34}$ z celého množství stříbra koncem r. 1830 až pod $\frac{1}{15}$ koncem roku 1915 a na $\frac{1}{14}$ nyní. Ceny zlata však vůči stříbru probíhaly od let 1870 zrovna opačným směrem, který by se podle těžebních poměrů čekati musil. Když vyjádříme ceny zlata ve stříbre, vystoupily od r. 1870 do počátku světové války více než o 140%. Za 1 kg zlata dostalo se kolem r. 1860 pouze 15 $\frac{1}{3}$ kg, kdežto před válkou občas byla cena 1 kg zlata = 44 až 45 kg stříbra.**)

*) *Mexiko* je země, kde snad bylo nejvíce stříbra výtěženo a která v novějších dobách dodává asi $\frac{1}{3}$ celého jeho světového výtěžku. [Značně přes 2 mil. kg stříbra průměrně ročně se tam těží.] Ke konci minulého století a počátkem tohoto vynikly někdy Spojené státy severoamerické svým výtěžkem nad Mexiko; ale v nejnovějších letech je výtěžek stříbra v Mexiku rozhodně největší ze všech zemí.

**) Za světové války ceny stříbra silně zase stouply. Před počátkem války r. 1914 bylo stříbro za 23 d ano i pod 23 d 1 oz stand.; ale během války stále ceny ty stoupaly až nad 54 d. — Tento zjev se dá vysvětliti vyloučením účinné poptávky po zlatě ve většině válčících států. V Německu, v Rakousko-Uhersku, ve Francii, v Itálii, v Rusku i v jiných válčících zemích vymizely zlaté peníze z oběhu naprosto, protože bankovky těchto států nemohly býti za zlaté peníze směňovány. Také ve Velké Británii obíhaly napořád jen papírové peníze. Tím oběh zlata byl sůžen po